

.....
карбованців заощаджень, що використовувалися для придбання додаткового обладнання для гуртожитків»²⁶.

Отже, побутове становище студентської молоді у ВНЗ УРСР в 50-60 - х рр. було надзвичайно складним. Головна причина полягала в тому, що держава недостатньо фінансувала систему вищої освіти. Незабезпеченість студентів житлом була, переважно, наслідком боргів держави минулих років. Вона набула хронічного характеру й стала нормою. Будівництво гуртожитків велося занадто повільними темпами, кількість студентів зростала. Керівництво ВНЗ у більшості випадків змушене було покладатися на власні сили. Іноді ситуацію ускладнювало також несумлінне ставлення деяких керівників до своїх обов'язків. Такий стан речей негативно відображався на студентському добробуті.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Ковпак Л. В. Соціально-побутові умови життя населення України в другій половині ХХ ст. (1945 – 2000 рр.). – К., 2003. – С.47,48; 2. Сергійчук. О. М. Вища школа України в умовах лібералізації суспільного життя в 19453 – 1964 рр. Дис. ...канд. іст. наук: 07. 00. 01. – Переяслав - Хмельницький, 2002; Пашиніна Т.С. Молодіжний рух в Україні в II половині 50-х – 80-х рр. ХХ ст. – К., 2004; Ковалюк Р. Український студентський рух на західних землях. ХІХ–ХХ ст. – Л., 2001; 3. Даниленко В.М., Баран В.К. Україна в умовах системної кризи (1946-1980 роки) // Україна крізь віки. Т. 13. – К., 1999; Баран В.К. Україна 1950 – 1960-х рр.: еволюція тоталітарної системи. – Л., 1996; Зубкова Е. Ю. Послевоенное советское общество: политика и повседневность. 1945-1953. – М., 1999; Ковпак Л. В. Соціально-побутові умови... – С.47; 4. Центральний державний архів вищих органів влади України (далі – ЦДАВО України). – Ф. Р. 4621. – Оп.7. – Спр.103. – Арк. 47; Высшая школа. – Основные постановления, приказы и инструкции. – М., 1957. – С. 475; 5. ЦДАВО України. – Ф. Р. 4621. – Оп.1. – Спр. 84. – Арк.33; 6. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп. 41. – Спр. 117. – Арк. 99; 7. Там само. – Спр. 2732. – Арк. 141; 8. Там само. – Спр. 3667. – Арк. 49–50; 9. ЦДАВО України. – Ф. Р. 4621. – Оп.1. – Спр. 6.– Арк. 147; 10. Там само. – Спр. 62. – Арк. 1; Высшая школа. – Основные постановления... – С. 476; 11. ЦДАВО України. – Ф. Р. 4621. – Оп.1. – Спр. 161. – Арк. 10; 12. ЦДАВО України. – Ф. Р. 4621. – Оп.1. – Спр. 251. – Арк. 52, 53; 13. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.41. – Спр. 107. – Арк. 204; 14. Вестник высшей школы. – 1953. – №12. – С.3; ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.24. – Спр. 2732. – Арк. 176; 15. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.24. – Спр. 3524. – Арк. 80–92; 16. Высшая школа. – Основные постановления... – С. 476; 17. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.24. – Спр. 3524. – Арк. 89; 18. Там само. – Спр. 3794. – Арк. 16; 19. Из ответов на анкету. Кравцов В.С. Харківський історіографічний збірник. – Х., 2006. – Вип. 8. – С. 221; 20. Там само; 21. ЦДАГО України. – Ф.7. – Оп.17. – Спр. 566. – Арк. 25; 22. Бюллетень Министерства высшего и среднего специального образования. – 1968. – №3. – С.13–15; 23. ЦДАВО України. – Ф. Р. – 4621.– Оп.7. – Спр. 157. – Арк. 153; 24. ЦДАГО України. – Ф. 7. – Оп.17. – Спр. 566. – Арк. 25; 25. Бюллетень Министерства высшего образования СССР. – 1954. – № 11. – С.17, 18; 26. ЦДАГО України. – Ф.7. – Оп.17. – Спр. 563. – Арк. 3; 27. Там само. – Спр. 570. – Арк. 106.

О.Г. Лойко

ІНТЕЛІГЕНЦІЯ УКРАЇНИ В СИСТЕМІ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ВІДНОСИН РАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА 1950-Х – 1960-Х РР.

Інтелігенція як соціальний і культурний феномен привертає увагу багатьох дослідників, тому що вона в концентрованому вигляді відбиває історію народу і його культури і значною мірою є їх творцем. «Інтелігенція – це носій національної свідомості народу в найвищих її формах, це сила, яка акумулює його історичний і культурний досвід, створює притаманні народу культурні цінності. Вивчаючи історію інтелігенції, дослідник має справу з квінтесенцією історії країни, народу, нації».¹ У повному обсязі це стосується української інтелігенції. У жодній країні світу інтелігенція не відігравала такої ролі у формуванні громадської думки і не користувалась таким моральним авторитетом. Вітчизняна інтелігенція подала зразки подвижницького служіння народові, але водночас, навела вражаючі приклади конформізму.

У другій половині 1950-х – 1960-ті роки вперше за радянську історію України українська інтелігенція стала відносно самостійною культурною і соціальною силою і виявила значний культурний, соціальний і політичний потенціал, зразки високих мистецьких надбань. Саме інтелігенція періоду «відлиги» стала на чолі національного руху в кінці 1990-х, сприяла народженню незалежної України, дала генерацію людей, що тепер є її керівниками.

У 50-60-х роках інтелігенція була представлена рухом шістдесятників і дисидентів, вона перебрала на себе функції громадянського суспільства, носія і виразника національних цінностей. Цей феномен – майже класична форма інакомислення – виник в умовах закритого суспільства, тоталітаризму. Як не парадоксально, але сприяла його появі саме та держава, яка стільки зробила,

щоб цьому запобігти. Кардинальні, як для радянського суспільства, зміни після XX з'їзду КПРС, початок «відлиги» і хрущовські реформи тимчасово дестабілізували систему, порушили злагодженість функціонування ряду її структур. З'явилися можливості для невідконтрольної або лише частково контрольованої державою інтелектуальної діяльності. Саме тоді й відбулось становлення нового покоління інтелігенції, яке отримало назву «шістдесятники».²

Термін «шістдесятництво» не слід сплутувати з «дисидентством»: перший є культурним феноменом і представлений як інакомислячою, так і конформістською інтелігенцією; другий описує політично нонконформістське вузьке коло інтелігенції. Крім засадничої різниці, термін «шістдесятництво» ширший за обсягом. Існують різні підходи до визначення поняття «дисидентство» і «дисиденти»: від універсального до суто спеціального. Під це визначення потрапляли «будь-які особи, що публічно висловлювали свій осуд панівного режиму, певного політичного курсу або якихось його акцій, - чи то підписуючи заяви, чи виступаючи в самвидаві або поширюючи його, пишучи листи з протестами і скаргами, беручи участь у неофіційних зборах, засіданнях тощо».³

Критика «культу особи» призвела до похвалення культурного й громадського життя в республіці, хоча Україна перебувала в особливому становищі і десталінізація проводилася тут повільніше й обережніше. З'явилися нові періодичні видання (громадсько-політичний журнал «Прапор» (1956 р.), відновився вихід часопису іноземної літератури «Всесвіт» (1958 р.), видавалися «Український історичний журнал», «Економіка Радянської України», «Народна творчість і етнографія», почалося видання Української Радянської енциклопедії. Було створено нові творчі спілки – Спілка журналістів України (1957 р.) та Спілка працівників кінематографії України (1958 р.). Ці явища свідчать про ускладнення структури, збільшення кількості й зростання ролі інтелігенції в радянському суспільстві.

Наприкінці 1950-х рр. почалась реабілітація творів та діячів культури, письменників та композиторів. У 1959 р. відбулись перший з'їзд Спілки письменників України і перший Всесоюзний з'їзд журналістів. Культурне й інтелектуальне життя країни максимально похвалилось У межах радянської системи.

«Відлига» і народження шістдесятників в Україні мали загальні спільні риси з відповідними подіями в усьому СРСР. Проте Україна перебувала на становищі найважливішої провінції великої імперії, тому події «відлиги» мали тут певну специфіку, яка помітно впливала і на формування шістдесятництва. Маємо на увазі передусім національне та мовне питання, навколо яких зосереджувалась увага інтелігенції.

У середовищі інтелігенції відбувся стихійний неконтрольований владою процес переоцінки цінностей. Зріс інтерес до «розстріляного відродження» 20-х рр., творчості М. Куліша, М. Хвильового, М. Бойчука та ін. Українська інтелігенція відкрила цілий материк національної культури високої якості, що кардинально вплинуло на її свідомість, і з'явилася точка відліку, система творчих критеріїв і координат, власні, не запозичені зразки, на які варто було орієнтуватися.

Не менш важливим для формування позицій молодшого покоління української інтелігенції був вплив західної культури. В Україні з'явились твори Е.Хемінгуей, А. де Сент Екзюпері, Е.М. Ремарка, Ф. Кафки. Художники заново відкривали Ван Гога, Модільяні, модерністів. Ближче знайомство з ними посіяло відразу до соціалістичного реалізму й відродило інтерес до власної культури, її багатств. З'явилася потреба знайти своє місце не поруч з культурою «старшого брата», а в контексті всіх світових культур, передусім західної.

На цьому суспільно-політичному, культурному, інтелектуальному фоні відбувалось формування творчого й громадського обличчя шістдесятників. Вони стали людьми, які справді почували себе вільними від старих догм і стереотипів, і це почуття вони намагались реалізувати в своїй творчості.

Початкове гуртування шістдесятників відбувалось стихійно і на вечірках, поетичних вечорах, через фахову діяльність. Так на початку 1960 р. в Києві виник Клуб творчої молоді, формально – під егідою міськкому комсомолу, який отримав вказівку «очолити» ініціативу. Проте діяльність Клубу з самого початку не вписувалася в рамки, ухвалені міськкомом. У «Другому українському театрі» ставились напівзаборонені М.Куліш і Б.Брехт. Художники влаштовували виставки, які відразу заборонялись. Історики М.Брайчевський та О.Афонович читали лекції з історії України, які були далекими від стилю «Короткого курсу історії ВКП(б)». Перелом в діяльність Клубу внесли художники й літератори, в березні 1962 р. на засідання прийшла група художників – А. Горська, Г. Зубченко, Л. Семикіно, В. Зарецький та ін. Саме вони поставили питання про мову діяльності клубу, про його більш виразну орієнтацію на національну культуру. Цю тенденцію підтримали

.....
І. Дзюба, Є.Сверстюк, І.Світличний. Клуб творчої молоді перетворився на національно-культурний осередок, в діяльності якого питання чисто мистецькі й літературні набували громадського і соціального звучання.

Незабаром у Львові виник свій клуб творчої молоді -«Пролісок», який став своєрідним форпостом шістдесятництва в Західній Україні. Досить швидко тут згуртувалось ядро молодих інтелігентів, до яких тяжіло ширше докільля: брати Горині, М. Косів, М. Осадчий, Г. Чубай, І. Калинець та ін.

Цілком можливо, що відносно ліберальна атмосфера «відлиги» сприяла б повільній еволюції шістдесятництва, а це неминуче привело б до розширення його аудиторії і виходу на політичний рівень діяльності. Однак поступальний розвиток подій був короточасним. Непослідовність і поверховість «відлиги» призвели до її різкого згортання. З кінця 1962 р. розпочався масований ідеологічний тиск на ту частину інтелігенції, яка хоча б трохи виходила з-під тотального контролю партійно-державних структур.

Ідеологічний тиск та адміністративні заходи щодо шістдесятників, коли їх діяльність стала набирати загрозливо неконтрольованих форм, не могли не вилитись у репресії – радянська держава не мала інших вагомих важелів впливу, але прикметним є те, що держава не змогла придушити ці нові явища, що свідчило про початок кризи тоталітарної чи авторитарної системи. Від 1962 року влада готує наступ на інтелігенцію. Приклад подав сам М.Хрущов під час сумнозвісних зустрічей з інтелігенцією 17 грудня 1962 року і 8 березня 1963 року в Москві. Почалась чергова кампанія, яка не просто нагадувала ідеологічний погром 1946-1951 рр., а й багато в чому була його повторенням. Сторінки газет зарясніли статтями, що засуджували «формалістів», «космополітів», «відщепенців». Поза законом опинився сам термін «відлига».

Перший великий «інтелектуальний погром» відбувся в Україні у 1965 році вже після «відставки» М.Хрущова з посади першого секретаря ЦК КПРС. Приводом до цього стали виступи ряду молодих інтелігентів із засудженням політичних переслідувань під час прем'єри фільму невдовзі опального режисера С.Параджанова «Тіні забутих предків». Крім того, всі хвилі арештів були централізованими. Новинкою були претензії влади на «об'єктивність» ставлення до інтелігенції – закриті рецензії та філологічні експертизи з метою встановлення авторства. 1960-ті роки вимагали від влади більшої витонченості у фабрикаванні кримінальних справ.

Проте серед шістдесятників не було відвертих противників режиму, дехто з них цілком успішно ввійшов як у радянську систему, так і в сучасну українську еліту, котру важко назвати нонконформістською. На стежку дисиденства стали лише деякі з них. Проводячи паралелі з попередньою історією України, шістдесятництво відповідало культурницькому періоду в розвитку українського національного руху. І лише репресії та невміння, очоливши, прибрати до рук цей процес сприяли радикалізації національних сил та призвели до появи політичного варіанту шістдесятництва – дисиденства.

Виникнення відвертого опору режимові, який виник в Україні в кінці 50-х років в умовах авторитарного суспільства, можна вважати феноменальним. Він виник і існував майже виключно завдяки зусиллям інтелігенції і став основним сюжетом в її історії. Власне з постанням шістдесятництва можна говорити про національну інтелігенцію в Україні. «Шістдесятники, діючи в рамках радянської системи, відновили суму соціально-психологічних якостей інтелігенції, які знову надали цьому термінові не тільки вульгарно-соціологічного, але й морально-етичного змісту: природну самоповагу, індивідуалізм, орієнтацію на загальнолюдські цінності, неприйняття несправедливості, повагу до природних етичних норм».⁴

Поява шістдесятників означала глибоку внутрішню, ідеологічну й ціннісну кризу радянської системи. Саме шістдесятники продукували цінності, когорті стали визначальними для українського суспільства наприкінці перебудови і зрештою призвели до незалежності.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Касьянов Г. Українська інтелігенція на рубежі XIX – XX століть: соціально-історичний портрет.-К., 1993.-С.3; 2. Баран В. Теорія тоталітаризму: генеза і сутність //Сучасність.-1996.-№ 9; 3. Кравченко Б. Соціальні зміни і національна свідомість в Україні в XX ст. –К, 1997.-С.317; 4. Касьянов Г. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору (1960-1980-ті рр.).-К.,1995.-С.30.

М.Л. Вєтрова